

Dokuz Eylül Üniversitesi

Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi

I. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi

12 - 15 Nisan 2012, Kemer, Antalya

BİLDİRİ KİTABI

Editörler
Özkan TÜTÜNCÜ
Nazmi KOZAK

Ankara, Nisan 2012

Bütün hakları saklıdır. Bu sayının tümü ya da bir bölümü önceden izin alınmaksızın yeniden basılamaz, herhangi bir baskı yoluyla veya elektronik, mekanik, fotokopi, ses kaydı gibi yollarla çoğaltılamaz.

© Yayın hakları
Dokuz Eylül Üniversitesi
Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi

I. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı

1. Turizm
2. Konaklama
3. Seyahat
4. Yiyecek ve içecek
5. Boş zamanlar
6. Rekreasyon
7. Rekreasyon kongresi

ISBN: 978-605-5437-79-4

Editörler:
Özkan TÛTÛNCÛ
Nazmi KOZAK

Dizgi ve sayfa düzeni : Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi
Baskı yeri : Ankara
Baskı tarihi : Nisan 2012

Bilim Kurulu

Ali AĞILÖNÜ, Yrd. Doc. Dr.

Muğla Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Faik ARDAHAN, Yrd. Doc. Dr.

Akdeniz Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Metin ARGAN, Doç. Dr.

Anadolu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Nejat BASIM, Doç. Dr.

Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Spor Bilimleri Bölümü

Betül BAYAZIT, Yrd. Doc. Dr.

Kocaeli Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Fatih BEKTAŞ, Yrd. Doc. Dr.

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Emine ÇAĞLAR, Doç. Dr.

Kırıkkale Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Müberra ÇELEBİ, Yrd. Doc. Dr.

İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü

Mehmet Çağrı ÇETİN, Yrd. Doc. Dr.

Mustafa Kemal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Gıyasettin DEMİRHAN, Prof. Dr.

Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü

Gözde EMEKLİ, Doç. Dr.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bölümü

Fikri ERALP, Yrd. Doc. Dr.

Haliç Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Mehmet Han ERGÜVEN, Yrd. Doc. Dr.

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü

Zinnur GEREK, Yrd. Doc. Dr.

Atatürk Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Bülent GÜRBÜZ, Yrd. Doc. Dr.

Ahi Evran Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü

Fatih HAZAR, Yrd. Doc. Dr.

Adnan Menderes Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

İbrahim İLHAN, Yrd. Doc. Dr.

Neşehir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü

M. Levent İNCE, Doç. Dr.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

Sabri KAYA, Yrd. Doc. Dr.

Hitit Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Muammer KAYATEKİN, Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Fizyoloji Anabilim Dalı

Ümit KESİM, Dr.

Emekli Öğretim Üyesi

Ferman KONUKMAN, Yrd. Doc. Dr.

State University of New York, The College at Brockport, Department of Kinesiology, Sport Studies and Physical Education

Mehtap MALKOÇ, Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Fizik Tedavi Yüksekokulu, Kardiyopulmoner Fizyoterapi Bölümü

Haldun MÜDERRİSOĞLU, Doç. Dr.

Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mühendisliği Bölümü

Özgür MÜLAZIMOĞLU BALLI, Yrd. Doc. Dr.

Pamukkale Üniversitesi, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Fusun SOYKAN, Prof. Dr.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bölümü

İlhan TOKGÖZ, Doç. Dr.

Trakya Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Mehmet SOMUNCU, Doç. Dr.

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Sedat AVCI, Prof. Dr.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Suat KARAKÜÇÜK, Prof. Dr.

Gazi Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Spor Yöneticiliği Bölümü

İrfan YILDIRIM, Yrd. Doc. Dr.

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Alpaslan YILMAZ, Yrd. Doc. Dr.

Erciyes Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Gazanfer DOĞU, Prof. Dr.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü

Robert SCHNEIDER, Prof. Dr.

State University of New York, The College at Brockport, Department of Kinesiology, Sport Studies and Physical Education

Nüket SİVRİ, Doç. Dr.

İstanbul Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü

Mediha Burcu SILAYDIN AYDIN, Yrd. Doc. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

M. Yavuz TAŞKIRAN, Prof. Dr.

Kocaeli Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü

Ali YAYLI, Doç. Dr.

Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü

İlker YILMAZ, Prof. Dr.

Anadolu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

T. Hakan YENAL, Yrd. Doc. Dr.

Adnan Menderes Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Tennur YERLİSU LAPA, Yrd. Doc. Dr.

Akdeniz Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Rekreasyon Bölümü

Dîvânu Lugâti't – Türk'te Spor ve Oyun

Tuğba GÖNEL

T.C. Nevşehir Üniversitesi,
USET Meslek Yüksekokulu
E-posta: tuba_gonel@hotmail.com

Kürşat ÖZCAN

T.C. Nevşehir Üniversitesi,
USET Meslek Yüksekokulu
E-posta: kursatozcan1@gmail.com

ÖZ

Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türkçenin söz varlığının geçmişine, tarihî metinler vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. Bu metinler, bugün kullandığımız birçok kelimenin tarihî gelişimini ve değişimini ve döneminin söz varlığı içerisindeki yerini göstermekte; hatta mensup olduğu toplumun sosyo-kültürel yaşamına ışık tutmaktadır. Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Dîvânu Lugâti't-Türk ansiklopedik bir sözlük mahiyetinde olup Türk dili, tarihi ve edebiyatı bağlamında şüphesiz ki en önemli eserlerdendir. Bu çalışmada, Dîvânu Lûgâti't-Türk'te, 11. yüzyıl Türk sporunun ve oyun kültürünün iz veya yansımalarını aramak, elde edilen dil malzemesiyle "Türk Kültüründe Boş Zaman Değerlendirme" çalışmalarına katkıda bulunmak ve dikkatleri bu yönden de Dîvânu Lûgâti't-Türk üzerine çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Spor, oyun, Dîvânu Lugâti't-Türk, rekreasyon.

GİRİŞ

Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türkçenin söz varlığının geçmişine, tarihî metinler vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. Bu metinler, bugün kullandığımız birçok kelimenin tarihî gelişimini ve değişimini ve döneminin söz varlığı içerisindeki yerini göstermekte; hatta mensup olduğu toplumun sosyo-kültürel yaşamına ışık tutmaktadır. Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Dîvânu Lugâti't-Türk ansiklopedik bir sözlük mahiyetinde olup Türk dili, tarihi ve edebiyatı bağlamında şüphesiz ki en önemli eserlerdendir.

Dîvânu Lugâti't-Türk, Türk dilinin ansiklopedik sözlüğüdür. Kaşgarlı bu eserini 1072 yılında yazmaya başlamış ve 1074 yılında tamamlamıştır. Dîvânu Lugâti't-Türk, adından ve Arap dilinin kurallarına göre düzenlenmiş olmasın-

dan da anlaşılacağı üzere, aslında Araplara Türkçe öğretmek üzere kaleme alına bir eserdir. Ancak, onun yazılışını böyle tek bir sebebe bağlamak da doğru değildir. Çünkü Kaşgarlı Mahmud, bu görevi yerine getirirken hem Türk dili ile Arap dilinin karşılaştırmasını, daha doğrusu bir muhakemesini yapmış, hem de Türk dili ve kültürü ile ilgili geniş ve çok yönlü bilgiler vermiştir. Böylece o, Türkçenin ve Türk kültürünün o çağın İslam topluluğu içindeki yerini de belirtmeye çalışmıştır (bkz. Korkmaz, 1995).

Türklerin Arap ve İranlıların karşısında askerî ve siyasî yönden önemli bir iktidarî güç elde etmeleriyle birlikte Araplar, devlette ve günlük hayatta Türkçe öğrenme ve bilme ihtiyacı duymuştur. Dini öğrenme açısından da Türklerin Arapçayı öğrenme ihtiyacı, Kaşgarlı Mahmud'un bu görevi üzerine alarak Türk'e Arapçayı, Arap'a da Türkçeyi öğretmek için *Dîvânu Lugât'it-Türk'ü* yazmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Caferoğlu, 1964; 14).

Zeynep Korkmaz bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle Türkler, İslam medeniyeti alanına girmiş bulunuyordu. Mave-raünnehir bölgesi ile Buhara, Semerkant, Kaşgar gibi Türk illeri İslam kültürünün de önemli merkezleri durumuna yükseldi. Türk ülkelerinde Türkçe eserler yanında Arapça ve Farsça eserler de yazılıyordu. Öyle ki Türk kültürü ile İslam Kültürü, Türk dili ile Arap dili karşı karşıya gelerek birbirlerini yenme savaşı veriyorlardı. İslam âlemi o günün tarihi ve sosyal şartları dolayısıyla Türk'ün üstünlüğünü, maddi ve manevi gücünü kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu bakımdan İslam-Arap âlemi Türkleri tanımak ve dillerini öğrenmek gereğini duymuştu" (Korkmaz, 1995; 256).

Kaşgarlı Mahmud ise, çalışma yöntemini ve eserinin yazılış gayesini şöyle anlatmaktadır:

"Ben onların en uzun dillisi, en açık anlatan, akılca en incisi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum halde onların şarlarını, çöllerini baştanbaşa dolaşım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belleyerek faydalandım; öyle ki, bende onlardan her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemişimdir. Bana sonsuz bir ün, bitmez, tükenmez bir azık olsun diye şu kitabımı, Tanrıya Sığınarak, *Dîvânu Lugât'it Türk* adını vererek yazdım." (Atalay, 1998; 4)

Bu meşhur eseri yazmış olan büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un menşei ve hayatı hakkında, eserinin çeşitli yerlerinde kendisi tarafından verilen çok az bilgi dışında bir bilgi yoktur. Kitabı yazan zatın adının Mahmut, babasının adı-

nın Hüseyin, büyük babasının da Mehmet olduğunu kitabından öğreniyoruz. Kaşgarlı olduğu anlaşılıyorsa da Barsgan şehrini anlatırken “Mahmud’un babası oradandır” demesi babasının Barsganlı olduğunu, onun sonradan Kaşgar’a göçtüğünü ve Mahmud’un Kaşgar’da doğmuş olduğunu göstermektedir. (Atalay, 1998; 12)

Besim Atalay tarafından 1939–1943 yılları arasında yayımlanan “Dîvânu Lugât’it-Türk Tercümesi”nin Arap Alfabesine göre “Dîvânu Lugât’it-Türk Dizini”ni Dehri Dilçin hazırlamış, Türk Dil Kurumu 1957’de yayınlamıştır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Dîvânu Lugât’it-Türk’te, 11. yüzyıl Türk sporunun ve oyun kültürünün iz veya yansımalarını aramak, elde edilen dil malzemesiyle “Türk Kültüründe Boş Zaman Değerlendirme” çalışmalarına katkıda bulunmak ve dikkatleri bu yönden de Dîvânü Lûgati’t-Türk üzerine çekmek amaçlanmıştır.

Yöntem olarak, önce, Dîvânu Lugât’it-Türk’ün, üç ciltlik Besim Atalay Tercümesinin (Atalay, 1998) taranıp çağının Türk spor ve oyun kültürünü yansıtan bütün kelimelerinin fişlenmesi, daha sonra elde edilen malzemenin, kendi içinde tasnif edilmesi uygulanmıştır. Ancak, elde edilen malzemenin, bir bildirinin sınırlarını aşacağı düşünülerek sınırlanmıştır. Her biri bir alt başlığa bağlanıp alfabetik olarak dökümü yapılan, hatta her madde başı olan kelimenin türevlerinde verilen söz varlığı yorumlanmıştır; böylece, Türk toplumunun ne denli yüksek ve gelişmiş bir kültür ve medeniyet seviyesine, köklü bir spor ve oyun kültürüne sahip olduğu vurgulanmıştır.

Dîvânu Lugât’it-Türk’te geçen ve çağının Türk spor ve oyun kültürünü yansıtan söz varlığı hususuna geçmeden önce Türk spor tarihi hakkında kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Türk spor tarihini üç tarihsel dönemde yapılandırmak mümkündür. Bunlardan birincisi Hunları, Göktürkleri, Uygurları, Oğuzları, Selçukluları ve Mısır Türklerini kapsayan dönemdir (Yıldız, 2002; 9). Bu dönemlerde Türk toplumlarının zengin ve köklü bir spor kültürüne sahip olduğu eski Çin kaynaklarında belirtilmekte ve bazı tarihi kazılar vasıtasıyla öğrenilmektedir (bkz. Kunter; 1938). Orta Asya’da yapılan kazılarda elde edilen bilgiler, Türk toplumlarında sportif hareketlerin Proto-Türk’ler dönemine kadar dayandığını göstermektedir (bkz. Sökmen, 1987).

Türklerde spor ve sportif içerikli hareketlerin başlangıcına bakıldığında askerlik ve fetih kavramlarının ön plana çıktığı ve savaşa hazırlıkta sporun ve sportif

içerikli hareketlerin yapıldığı görülmektedir (bkz. Güven, 1992; Türkmen 1996; Yıldız, 2002) . Buna bağlı olarak Türklere sporun en eski biçimi askeri sporlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldız, 2002; 19-25).

Uzak Doğu'dan Mezopotamya'ya ve Anadolu'ya uzanan kuşakta yapılmış arkeolojik kazılarda bu bölgelerde, "güreş", "kılıç", "okçuluk", "atçılık", "avcılık", "pujila/boks", "taş atma", "ağırlık kaldırma", at sırtında top ve sopayla oynanan "çöğen/polo", "cirit", "mızrak"; at sırtında oğlak kapmak amacıyla oynanan "gökbörü"; at sırtında ip üstünden sopayı sıçratmak suretiyle oynanan "cop"; Kralı karşılama koşusu olan "seyirtme", silahlı donanımlı "yüzme", kılıç dansı olarak bilinen "matrak"; saplı araçla rakip sırtına vurularak oynanan "tomak" ve silahlı donanımlı "kayak" gibi temel savaş eğitimi ihtiva eden sporların yapıldığı tespit edilmiştir (Fişek, 1985; 26; Yıldız, 2002; 19-150).

Türk spor tarihinde ikinci dönem Osmanlılarda spor aktivitelerini kapsayan faaliyetlerdir. Osmanlılar döneminde sporun iki yapısal temelde yürütüldüğü görülmektedir. Bunlar halkın kendi çabaları ve zengin kişilerin önderliğinde oluşturulan organizasyonlar ile devletin desteklediği ve saray çevresinin katılımının sağlandığı sportif faaliyetlerdir. Halkın kendi çabaları ile oluşturduğu düğünler, bayramlar şenlikler ve işlerin yoğun olmadığı zamanlarda eğlence amaçlı yapılan faaliyetler genellikle küçük çapta yerel organizasyonlardır. Halkın toplumsal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik toplumun ileri gelenleri ve kanaat önderleri tarafından yardım amaçlı -okul, cami, çeşme vb. yapımı- yapılan organizasyonlar az katılımlı yerel faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Saray çevresinde devlet destekli organizasyonlar ise sayıca çok katılımlı faaliyetlerdir. Bu tür organizasyonlarda pek çok sporcu ve geniş seyirci kitlesinin katılımını sağlamak için büyük ödülleri verildiği bilinmektedir. Bu organizasyonların pek çoğuna devletin önemli kademelerinde görev yapan devlet adamları ile bazı padişahların, sadrazamların sporcu olarak katıldığı ve yarıştığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde sporun kurumsallaştığı ve günümüzdeki kulüpleşmeye denk sayılabilecek spor tekkeleri vasıtası ile yapıldığı ve yaygınlaştırıldığı görülmektedir (Fişek, 1980; 13-27, 30-35, 38-40; Yıldız, 2002; 61-150).

Geç Osmanlı erken Cumhuriyet dönemi spor tarihini ise gelişen ve yaygınlaşan sporların değişmesi nedeniyle üçüncü periyotta değerlendirmek mümkündür. Türklere sporun çeşitli evrelerden geliştiği bilinmektedir. Bu evrelerin her aşamasında Türk toplumunda yapılan spor ve sportif içerikli oyunlar toplumdaki değişimden etkilenmiştir. Kendine Avrupa rotası çizmiş olan Osmanlı aydın ve yöneticileri bu dönemde sporla ilgili referanslarını Batı'dan almaya başlamıştır. Özellikle Batı'da spor hareketlerini izleyen ve oralarda bunları ya-

kından takip eden Türk aydınları ülkeye döndükten sonra, Batı'daki modelleri uygulamaya koymuşlardır (Akın, 2004; 18-34, 36-49).

Geçmişten günümüze uzanan süreçte, yaşatılmakta olan veya olmayan, yarışmayı hoşça vakit geçirmeyi sağlayan, aynı zamanda yardım ve rekreasyon amacı taşıyabilen ve gelenekselleşerek günümüze kadar değişerek/değişmeden gelen ritüelleri barındıran sportif faaliyetlere "Geleneksel Türk Sporları" denilmektedir. Bu sporlar Türk toplumunun uzun yıllar süren kültürel pratikleri arasından süzülerek gelmiştir. Geleneksel Türk Sporları'nın şekillenmesinde elbette Türklerin yaşama biçimi, doğuştan getirdiği özellikleri, yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerinin, yansımalarını görmek mümkündür (Güven, 1992; 1-2, 27). Geleneksel Türk sporları daha çok panayırlar, şenlikler, özel eğlence törenleri, görevli veya gönüllü kişilerin organizesi ile ve halk tarafından kuşaklara aktararak günümüze taşınmıştır (bkz. Karahüseyinoğlu, 2007). Bu aktarım sürecinde yazılı kaynaklar da geleneksel ürünlerin tespiti, taşınması ve değerlendirilmesi hususlarında önemli rol üstlenmektedirler. Türk kültürü açısından önemli bir yazılı kaynak ve ansiklopedik bir sözlük mahiyetinde olan *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki spor ve oyun terimlerine genel olarak baktığımızda, bugün geleneksel sporlarımız içerisinde yer alan ve toplumumuzun sosyo-kültürel yaşamı ile özdeşleşmiş olan, at üzerinde oynanan oyunlar, ok atma yarışları, güreş gibi sporların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Bahsi geçen bu ve diğer sportif faaliyetlerin birçoğunun nasıl ve ne zaman oynandığı hususunda yeterli bilgi olmamakla birlikte bu spor ve oyunlar *Divan*'daki mevcut bilgiler çerçevesinde türleri esas alınarak şu şekilde tasnif edilmiştir.

SPOR

At ve Atlı Sporlar:

Dîvânu Lugâti't-Türk'te atın Türkler için önemi birçok atasözü, dörtlük ve deyim vasıtasıyla dile getirilmiştir. "Kuş kanatın, er atın" (Atalay, I, 34), "İtin çakırını ata değer, atın çakırını ite değmez." (Atalay, I, 178), "Tay yetişince at, oğul yetişince baba dinlenir." (Atalay, I, 207), "Arpasız at koşamaz, arkasız alp bozamaz." (Atalay, I, 123), bunlardan birkaçıdır. Yine aşağıdaki dörtlükte "yılık" geleneğinden bahsedilmektedir:

"Yılık yazın atlanır,
Otlap anın etlenür,
Begler semüz atlanır,
Sewnüp ögür ısrıştır."

(Yılık baharda at haline gelir; otlayarak etlenir. Beyler semiz ata biner, atlar sevinerek birbirini ısıtır.) (Atalay, I, 285)

Eserin birçok yerinde belirtildiği ve Türk kültürü bağlamında da bilindiği üzere at, Mitolojik metinlerden destanlara, şiiirlerden atasözlerine kadar birçok eserde, güçlülüğü, kutsallığı ve kendisine halk muhayyilesinde yüklenen olağa-nüstü özellikleri ile yer almıştır. At, Türklerin sosyo-kültürel yaşamında hem binek, hem taşıma hem de savaş aracı olarak vazgeçilmez unsurlardan olmuştur.

Bayramlarda, düğünlerde, panayırda ve müsait olan ilk ve sonbahar aylarında at yarışları tertip etmek Türklerin en eski adetlerinden birisidir. (Güven, 1992; 28) At yarışları “yarışma” ve “savaşma” gagesini taşıyan etkinlikler olmak üzere iki türlü yapıldı. Yarışma amacını taşıyan yarışlar; düğünlerin, bayramların, şenliklerin başlıca süslerindendi. Savaş amacını taşıyan yarışlarda ise iki ordu arasında karşılıklı anlaşma yapılır, iki taraftan birer pehlivan ya da savaşçı çıkarılır, hangi tarafın askeri galip gelirse o taraf zaferi elde etmiş olurdu. (Güven, 1992; 28)

At yarışları Dîvânü Lugâti't-Türk'te “yarış” kelimesi ile ifade edilmesinin ve eserin birçok yerinde bulunmasının yanı sıra bu yarışların yöntem ve tekniği hususunda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak, çok ileride giden ve başlıca atları geçen atlara “ozgan at” (Atalay, I, 470) dendiği, yarışları en çok kazanan at türünün “arkun” (Atalay, I, 107) olduğu belirtilmektedir.

Eserde bahsi geçen at ve at yarışları ile ilgili kelimeler ise şu şekildedir:

Aran: ahır, at tavlasi (I, 76).

Arkun: yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at (I, 107).

At: at (I, 34, 53, 104, 115, 123, 147, 178, 184, 201, 203, 206, 225, 244, 255, 273, 275, 276, 278, 285, 289, 292, 296, 297, 300, 322, 324, 326,329, 338, 343, 361, 363, 390, 395, 406, 417, 426, 427, 430, 436, 446, 458, 461, 470, 472, 481, 483, 491, 507, 513).

Atgarmak: ata bindirmek (I, 225).

Atlanmak: ata binmek, atlanmak; bir şeyin üzerine çıkmak, atlaşmak, at haline gelmek (I, 255, 256, 285, 353; II; 254).

Atlaşmak: at ortaya koyarak bahse girmek, atı öndül koyarak yarış etmek (II, 114, 226).

Atlığ: atlı, süvari (I, 97, 166; II, 175; III, 37, 64, 435).

Bi: Kısrak (III, 88, 206, 310).

Çağıg: kamçı, sıırım (II, 210). Bkz. Çawıg.

Çawıg: kamçı, kamçı ucu (I, 374; II, 231). Bkz. çağıg

Çetgen: gem dizgini (I, 443).

Çından: at kula renkli at (I, 436).

Çilgü at: al at (I, 433).

Eder: eğer; hayvan eğeri (II, 224, 253, 283, 327; III, 300).

Él başı: ata bakan, seyis (I, 49).

Él: atı anlatır bir isim (I, 48).

Kaşga at: yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at; peçeli at (I, 426).

Kewel: at yürüyüşlü, küheylan at, soylu at (I, 395; II, 133).

Kızgul at: boz ile kır arasında olan at (I, 483).

Köçüt: at (I, 357; II, 76).

Kösrük tuşag: atın ön ayaklarına vurulan köstek (I, 479).

Kuba at: rengi kumral (konur al) ile sarı arasında olan at (III, 217).

Kulun: tay (I, 215, 404; II, 90; III, 92).

Kulunlamak: kısarak yavru doğurmak (III, 92). Bkz. Kulnamak.

Kulunlug: tay sahibi olan (I, 500).

Kültürmek: güldürmek (II, 195); kültürmek (at) bağlatıp költelemek ve yıktırmak (II, 195).

Kümüldürük: at göğüslüğü (I, 17, 530). Bkz. Kömüldürük.

Mançuk: heybe, torba gibi at eyerine takılan şey (I, 476).

Monçuk: atın boynuna takılan değerli taşlar (I, 475).

Ol at yarışdı mening birle tawışlangaşı: O tavşanı öndül koyarak benimle at yarış yaptı. Kim arkadaşını geçerse yenen odur ve tavşanı o alacaktır (II, 226, 227).

Or at: donu ile doru arasında bulunan at (I, 45).

Örk: yular, at tavlasi (I, 43).

Sıp akur: hayvan torbası (I, 487), sıp akuru; hayvan torbası; iki yaşındaki tayın yem yediği yer (I, 487).

Sıp: iki yaşına girmiş olan tay (I, 207, 219; III, 158).

Talas:At yarışında, top ve çevgen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip(I, 366, 392). bkz> tasal

Tasal: çevgen oyununda çizilmiş sınır (I, 392). bkz> talas

Tay: tay (I, 206, 207, 313; III, 71, 158).

Taz at: alacalı at (III, 148).

Tıg: al ile doru arası at rengi, konur al (III, 127).

Tış: alın akıntısı gözünün önüne varıp kulaklarına çıkmayan ve burnuna inmeyen ikisi ortası kalan at (III, 125).

Torug: at rengi, doru renk (I, 373). Bkz. Torıg: tüm torug at; düz tamamiyle doru at (I, 338).

Tüm: at tonlarında düz renk (I, 338).

Yal: at yelesi (III, 13, 160). Bkz. Yalıg, yıl.

Yarış: yarış, at yarışı (II, 191, III, 10).

Yarışmak: yarışmak, yarış etmek, at yarışı yapmak; yarı yarıya üleşmek (I, 367, 474; II, 226, III, 10, 72).

Yıl: at yelesi (III, 13). Bkz. Yalıg, yalıg.

Yortmak: dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek (III, 356, 435).

Yortuşmak: at yürütmekte yarış etmek (III, 101).

Yular: at yuları (III, 9, 28). Yularlamak; bağlamak (III, 9).

Yularlanmak: yularlanmak, yular takılmak (III, 114).

Yularlıg: Yularlı, yularlanmış (III, 49).

Yund: at (cins adı), atlar, at sürüsü (I, 235, 292, 389; II, 153; II, 7, 9, 223).

Yü(g)ürmek: (at) koşmak, yüğrükçe koşmak, geçmek, seğirtmek (I, 360; II, 13, 133, 137; III, 68, 69).

Yüğürmek:(at) koşmak, yüğrükçe koşmak, geçmek, seğirtmek;bezerişyapmak (I, 360; II, 13, 133, 137; III, 68, 69).

Yüğürgen: (at) koşucu yüğrük at (III, 54).

Yüğürgen: (at) koşucu yüğrük at (III, 54).

Yüğürtmek: koşturmak (II, 274, III, 437).

Çevgen:

Çevgen günümüzde “polo” adıyla tanınan, atla oynanan bir spor olup, Türklerin ünlü bir oyunudur. Çevgen bazı yörelerde çöğen, çevgan, bandal, tubuk şeklinde adlandırılmaktadır. İncelememiz sırasında Divan’da bir çocuk oyununun açıklamasında yer alan “bandal”ın izahında “çevgen” hususuna değinildiğinin tespit edilmiş olması, Güven’in çevgen oyununa bazı yörelerde “bandal” adının da verildiğini bildirmesi ile paralellik göstermektedir. (Güven, 1992; 33)

Çevgen, karşılıklı iki takımın at üzerinde ve geniş bir meydana hakemin saha ortasına yerleştirdiği topu, oyuncuların elindeki değnek vasıtasıyla karşı takımın kalesine atarak veya muayyen bir hedefe isabet ettirerek fazla sayı yapma gayesiyle oynanır. (Güven, 1992; 33)

Eserde çevgen oyununun yöntem ve tekniği hakkında detaylı bilgi olmamakla birlikte, oyunu kazanan takımın ödül kazandığı ve bu ödülün “tanguk” (Atalay, III, 365); oyunda sopa ile vurulan topun ise “topık” (Atalay, I, 380) şeklinde adlandırıldığı, anlaşılmaktadır. Ayrıca bu oyunu oynamak için kullanılan sopanın da çevgen şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir. Nitekim Yıldız, çevgen oyununda kullanılan sopanın zamanla oyun ismi haline geldiğini belirtmektedir (Yıldız 2002; 54). Dîvânu Lugâtî’t-Türk’te çevgen teriminin yer aldığı ifadeler şu şekildedir:

Eğişmek: Çevgen eğmekte yardım ve yarış etmek (I, 187).

Ol anuñ birle çögen urdı ümleşü: O onunla şalvarını ortaya koyarak çevgen oynadı (I, 242).

Ol meniñ birle topık kapışdı: O benimle top kapıştı (çevgen oyununda top kapıştı) (II, 88).

Topık: Çevgenle vurulan top, topaç (I, 380).

Top: “ Topık” kelimesinin kısaltılmasıdır (III, 119).

Bandal: “Ağaçtan omuz başı şeklinde çıkarılan parça”. Bunu çocuklar alırlar yakarlar geceleyin közünü birbirlerine vururlar, atarlar. Buna ot bandal denir, çevgen oyununda oynanır (I, 482).

Çögen: çevgen (I, 402).

Tanguk: Çevgen oyununda, gerilen ipten topu geçirebilen adama verilen ipek kumaş parçası (III, 365).

Ol çögen egtürdi: O, çevgen eğdirdi (I, 223).

Talas:at yarışında, top ve çevgen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip (I, 366, 392). bkz> tasal

Tasal: çevgen oyununda çizilmiş sınır (I, 392). bkz> talas

Av ve Avcılık:

Eski Türkler avcılığı, beslenme ihtiyaçlarını gidermek ve savaşa hazırlayıcı bir idman olarak kabul etmişler, savaşlardan önce büyük sürgün avları düzenlemişlerdir. Av için alıştırılmış kartal, şahin, doğan gibi yırtıcı kuşlarla tazı ve zağar cinsi köpeklerle yaya ve at üzerinde yapılan ve sığır adı verilen sürekl avları Türklerin sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. (Güven, 1992;23) Dîvânu Lugâti't-Türk'te beyit ve dörtlüklerde de av hususuna değinilmiştir:

Çagrı alıp arkun münüp arkar yeter,

Awlar keyik taygan ıdıhıp tilkü tutar.

(Doğanı alıp küheylana binerek dağ keçisine erişir; geyik avlar, tazıyı salıp tilki yakalar.) (Atalay, I, 421)

Yigitleriğ ışlatu,

Yıgaç yemiş ırgatu,

Kolan keyik awlatu,

Bedhrem kılıp awlanalım,

(Yiğitleri çalıştırarak, meyve toplayarak, kolan ve geyik avlatarak bayram yapıp avunalım) (Atalay, I, 263)

Eserde yer alan av ve avcılık terimlerine bakıldığında genellikle kuş, geyik, balık avlarının ve derisinden, kürkünden faydalanılabilecek hayvan avlarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bahsi geçen ifadeler şu şekildedir:

Amaçlık Yer: "Atış yapmak için nişangâh olarak ayrılan yer" (I, 150).

Argag: balık avlamak için kullanılan ucu eğri demir, olta (I, 141).

Argağ: "Balık avlamak için kullanılan ucu eğir demir olta" (I, 143).

Atım: Atım er: iyi atan adam, nişancı (I, 75).

Aw: "Av" (I, 81).

Awlalmak: avlanmak (I, 295, 296). bkz> awlanmak

Awlamak: avlamak (I, 287, 421;II, 45).

Awlanmak: avlanmak (I, 298). bkz> awlalmak

Awlatmak: avlatmak (I, 263, 265).

Awmak:toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek, avlanmak(I, 174, 310;II, 137; III, 40). bkz> awalamak, awlamak

Başgan: “50 rıttan 100 rıttla kadar olan büyük balık” (I, 438).

Çanka: “Bir çeşit tuzak” (I, 427).

Çapak: “Türk gölünde bulunan ufak bir balık” (I, 380).

Edhergen: “Bu köpek yaban hayvanın avını çok aramaktadır” (I, 152).

Irgağ: “Donmuş olan buz bu buzluğa çekip getirmek için kullanılan kanca” (I, 141).

İt keyinki kowdu: İt avı kovdu kovaladı (II, 16).

İzdenğ: Balık avlanan bir çeşit ağ yaş ağaç çubukları suyun içinde dizilir çayın ortasında bir kapı bırakılır ağ kapının ağzına konur. Balıklar ağa girer girmez hemen çıkarılır (I, 116).

Kuşlag: Kuşların çok olduğu yerdir, burada av yapılır (I, 465).

Kuşlaglanmak: kuş avlağı yapmak (II, 273).

Kuşlamak: kuş avlamak (I, 22; III, 299). kuşlatmak kuş tutturmak, kuş avlatmak (II, 343, 348).

Ol itiğ keyikge üşgürdü: O köpeğini geyiğe kışkırttı (I, 228).

Saçratgu: Tuzak çeşidi: Çatalı birleşik iki dal alınır dallar arasına çengeller bulunan ipler bağlanır sonra toprağa gömülür üzerine tane dökülür. Kuş taneleri toplamak için indiğinde çengel boynuna yani ayağına takılarak yakalanır (II, 331).

Sıgur: “Hanların halk ile beraber yaptıkları bir çeşit av” (I, 364).

Taygan: Tazı, av köpeği (I, 421; II, 15; III, 174).

Tor: “Tuzak kuş balık avlanan ağ” (III, 121).

Tuzak: “Av için kullanılan tuzak” (I, 380).

Tüwek: “Yaş söğüt ağacının veya benzer bir ağacın kabuğu boru gibi çıkarılır serçe kuşlarını vurmak için içerisine yuvarlak tane konularak atılır”. Bu borudan dahi yapılabilir (I, 388).

Üçlüç: “Başları bir demirle birleştirilip üç çubukla yapılan tavşan tuzağı” (I, 95).

Yapgak: “Kuş avlanan bir çeşit tuzak” (III, 42).

Güreş:

Güreş Türklerde en eski spor türlerinden biri olup ata sporlarımız arasındadır. Yiğitlik oyunu olarak nitelendirilen güreş, eğlencelerin, düğünlerin ve bayramların devamlı törenlerinden biri olmuştur. (Güven, 1992; 4) Türk boylarında sonbaharda sadece güreşlerin yapıldığı büyük şenlikler düzenlediğı bilinmektedir. (Yıldız, 2002; 34) Divan'da güreşin özellikleri, ne zaman ve nasıl yapıldığı belirtilmemekle birlikte; birtakım fiiller açıklanırken güreşten söz edilmiştir. Örneğın; "kısarak" kelimesinin izahında "kız birle küreşme, kısarak birle yarışma" (Kız ile güreşme kısarak ile yarışma: Kızla güreşme; çünkü kızlar kuvvetli olur, seni alt eder; kısarakla yarışma kısarak attan daha çevik, daha sıçrayışlı olduğundan seni yener). Bu Hakanlılardan bir kızın, gerdek gecesi Sultan Mesud'u, ayağıyla dokunup yıktığı için Hakanlıların Sultan Mesud hakkında söyledikleri bir savdır (Atalay, I, 474). Yine bir dörtlükte güreş şu şekilde yer almaktadır:

Yay kış bile karıştı,

Erdem yasın kuruştı,

Çeriğ tutup körüşti,

Oktagalı örtüşür.

(Yazla kış karışlaştı; hüner yayını kuruştı, saf bağlayıp güreşti, savaş coştu, vuruştular, birbirlerine ok atar gibi oldular.) (Atalay, II, 97)

Divan'da güreş ile ilgili yer alan diğerkelimeseler ise şu şekildedir:

Badgamak: Güreşte ayak yakalamak, çelme vurmak (III, 289).

Bagdamak: Güreřte sarmaya almak, sarmalamak, ayak yakalamak, çelme vurmak (II, 364; III, 276, 277, 289). Ol anıñ adhakın bagdattı: O onun ayağını güreşte sarmaya aldırđı (II, 327).

Çalış: çelme, güreş (I, 368).

Körüşmek: güreşmek (II, 97). bkz> küreşmek

Küreşmek: güreşmek (I, 474). bkz> körüşmek

Okçuluk:

Türklerde okçuluk sadece bir savaş uğraşı değil, zevkli bir idman ve yarışma biçimindedir. Düzenlenen her törende okçuluk yarışmaların sembolü halindedir. (Yıldız, 2002; 41) Türklerin ok atmadaki mahareti Çin kaynaklarında da dile

getirilmiştir. (Güven, 1992; 19) Dîvânu Lugâtî't-Türk'te de ok ve okçuluktan birçok kez söz edilmektedir. Aşağıdaki savaş tasvirinin yapıldığı dörtlük ve kelimeler bunlardan birkaçıdır:

Alplar arıĝ alkıŝur,

Küç bir kılıp arkaŝur,

Bir bir üze alkaŝur,

Edhgermedhip ok atar.

(Yiĝitler birbirlerini öldürüyorlar, yardımlaŝarak kuvvetlerini birleŝtiriyor, birbirlerini övüyorlar, savaŝta ölümden korkmayarak ok atıyorlar.) (Atalay, I, 237)

Atıŝgan: "Yarışmak için ok atıŝmak âdetidir" (I, 157).

Baŝaklanmak: ok temrenlemek, oka temren takılmak (II, 264, 265).

Baŝaklıĝ: baŝlı, temrenli (I, 497).

Borı: ok ucuna geçirilen temren oyuĝu halkası; hokka ve taŝ gibi ŝeylerin yarıl-maması için aĝızlarına geçirilen halka (III, 220).

Çuram: Ötekilerden daha uzaĝa giden yeĝni bir ok atılıŝı (I, 412).

Ok: ok (I, 37,157,160,166,170, 180,193, 199, 217, 222, 237, 267, 275, 326, 393,457, 493,494, 522).

Okçı: okçu (II, 199).

Okta yazdurmak: ok atmakta yanılmak (III, 95).

Oktam: ok atımı; okluk; bir oktam yer; bir ok atımı yer (I, 107).

Oktamak: ok atmak (I, 26; II, 97).

Oktaŝmak: ok atıŝmak; kur'a için ok atıŝmak (I, 231).

Oktatmak: ok attırmak (I, 260).

Ol meniĝ birle ok atıŝgan: O, benimle -yarışmak için- ok atıŝmak âdetidir (I, 157).

Temürgen: ok temreni (I, 522). bkz> temürken

Temürken: ok temreni (I, 522). bkz> temürgen

Yeten: ok atılan tahta yay; atımcı yayı, hallaç yayı (III, 21). bkz> yeteñ

Yüg: ok yeleĝi (III, 45, 70, 97, 143). bkz> yök, yük, yün

Atletizm:

Eserde atletizm kapsamında yer alan koşu ve atlama hususları bulunmakla birlikte; bu sporların teknik bir spor olarak yapılıp yapılmadığı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak "segrişmek" kelimesinin izahında bu konuda yarış yapıldığı açıktır. Aşağıdaki cümle bu durumu örnelemektedir:

Ol mening birle segrişdi: O, benimle -hangimiz daha iyi sıçırıyoruz diye- seğirtmekte, atlamakta yarıştı (Atalay, II, 225).

Eserde atletizm bağlamında yer alabilecek diğer kelimeler şu şekildedir:

Aşumak: koşmak, aşmak (I, 123).

Segirtmek: Segirtmek, koşturmak (II, 274, III, 429).

Segrişmek: Seğrişmek, koşuşmak; seğirtmekte yardım ve yarış etmek (II, 225; I, 214).

Yélkin: Yelici, koşucu; misafir, yocu, konuk (I, 31; III, 33, 37, 288, 309).

Yélmek: koşmak (III, 64).

Yügrük: koşucu, geğici, yüğrük (I, 110; III, 45, 175).

Yügrüşmek: koşuşmak (III. 102, 367)

Yügürgen: Çin'den İşlam diyarından gelen kervanın müjdecisi; her zaman koşan, koşucu (II, 15; III, 54).

Yügürtmek: koşturmak (II, 274; III, 437).

Zap zap barmak: zıp zıp koşmak, çabuk gitmek (I, 319).

Yüzme:

Eserdeki kelime izahlarında, yüzme sporunun teknik mahiyette olup olmadığına dair kesin bilgiler bulunmayıp tespit ettiğimiz "çumruşmak" kelimesinin "Dalmakta yardım ve yarış etmek. O benimle suya dalmakta yarıştı." (Atalay, II, 208.) şeklindeki açıklaması yüzme alanında da yarış yapıldığını göstermektedir. Bahsi geçen diğer kelimeler aşağıdaki gibidir:

Çapınmak: kamçılmak; yüzmek (II, 149).

Çapmak: Yüzmek (II, 3).

Çumruşmak: Dalmakta yardım ve yarış etmek. O benimle suya dalmakta yarıştı (II, 208).

Çumuşmak: Suya dalmakta yarış etmek (II, 111).

Çümtürmek: Suya daha derin dalmak (II, 182).

Çümürmek: Suya derin dalmak (II, 85).

Çümüşmek: Suya daha derin dalmakta yarış etmek (II, 111).

Diğer Sporlar:

Eserde kayak, tırmanma ve bir rekreasyon etkinliği olan gezi hususunda sınırlı açıklama bulunup bu alanlar hakkında detaylı bilgi mevcut değildir. Bu bağlamda yer alan kelimeler ve izahları aşağıdaki gibidir:

Kayak

Ol anıñ birle tayışdı: O, onunla kaymakta yarış etti (III, 188).

Tırmanma

Yarmanmak: tırmanmak (III, 111).

Gezi

Kezişmek: Gezmekte yarışmak (II, 100).

Kezit: Gezdirmek (II, 306).

Kezmek: gezmek, dolaşmak (II, 10).

Yadaglık: yayalık, yaya yürüyüş (III, 51).

OYUN

İnsanın fizyolojik ve psikolojik gelişimine yadsınamaz bir katkısı olan oyun kavramı farklı kültürlere olduğu gibi Türk kültürüne de dini ritüellerde, eğitim alanında, beden terbiyesi ve eğitiminde, sosyo-kültürel, sportif ve rekreatif bir etkinlik olarak çeşitli şekillerde hizmet etmiştir. Divan'da tespit ettiğimiz oyunlar genel hatlarıyla günümüzde de çocuklar ve büyükler tarafından kabul gören, oynanan oyunlardır. Eserde yer alan oyunların bazılarının nasıl oynandığı hususunda bilgi bulunmakla birlikte bazılarının sadece adı geçmekte ya da başka bir oyunun izahı yapılırken o oyuna da değinilmektedir. Bahsi geçen oyunlar şu şekildedir:

Çenğli: Çenğli menğli: Bir çocuk oyununun adıdır; salıncak (III, 379).

Karaguni: Akşamleyin çocukların oynadıkları bir oyunun adı (III, 243).

Köçürme: Köçürme oyun – “on dört” adı dahi verilen oyun. Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır, fındık ve ona benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır (I, 491).

Münğüz Münğüz: “Boynuz-boynuz”. Bu bir çeşit çocuk oyunudur. Irmağın kenarına diz çökerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı yaş kum doldururlar, sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) “münğüz-münğüz” der ve çocuklar “ne münğüz” diye sorarlar. Birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylemeye başlar. Çocuklar da bunu tekrar ederler. (Ebe) bu arada deve, eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır (III, 363, 364).

Ötüş: Oyunda ütme,yutma. Bu oyun şu şekilde oynanır: Çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk –çocuklardan birini- yanındaki çocuğu iter ve ona “ötüş ötüş” diye söyler, ona “arkadaşını, yanındakini it” demek ister (I, 60).

Yalınęu: Cariyelerin oynadığı bir oyundur. İpin iki ucu bir ağaca veya bir direğe bağlanır, ortasına cariyeye oturur, ayağıyla yeri teper, böylelikle kah yükselir, kah alçalır. (salıncak oyunu) (III, 380).

Aşık Oyunu: Eserde aşık oyunu doğrudan yer almamakla birlikte, oyun esnasında aşığın aldığı şeikle verilen isim aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Çik: Aşık oyununda aşığın yan yattığında çukur tarafı yukarı geldiğinde “çik turdı” denir” (I, 334).

Çelik Çomak Oyunu: Bu oyun hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayıp başka bir oyun açıklanırken paralellikleri sebebiyle o oyunun açıklaması içerisinde yer almıştır.

Tuldi: Er topıknı adhrı birle tuldi: Adam topu çatal değnekle vurdu. Bu bir Türk oyunudur; şöyle oynanır: Oynayanların birisi oyunun kendi tarafından başlamasını istediğı zaman yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur, çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir (II, 22,23).

Ceviz Oyunu: Eserde oyunun adının yer almasına rağmen nasıl oynandığı hususunda ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

Atıç: Çocukların ceviz oynadığı çukur (I, 52).

Eteçlik: Ceviz oynamak için çukur açılmış olan yer (I, 151).

Tepük: Kurşun eritilerek iğ ağırşığı şeklinde dökülür, üzerine keçi kılı veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynar (I, 386).

Cambazlık: Yıplamak: İp üzerinde oynamak, cambazlık etmek (III, 308).

Dans: Türk kültüründe toy, şölen gibi törenlerin önemli bir yeri olduğu, çeşitli sebeplerle bu törenlerin düzenlendiği bilinmektedir. Eserdeki kelime izahlarına bakıldığında “dans, raks, oyun” kavramlarının birlikte ele alındığı; ancak türleri, nasıl ve ne zaman oynandığı hususunda bilgi verilmediği görülmektedir. Ayrıca eğlence kültürünün taşıdığı önem, eserde “Kurtga bühik bilmes yerim tar ter: Kocakarı oyun bilmez yerim dar der” (Atalay, III, 259) şeklinde yer alan ve bugün hala Anadolu’da kullanılan atasözünün varlığından da anlaşılmaktadır.

Büdik: oynayış, zıplayış (I, 412).

Büdhimek: oynamak, raksetmek. Şu savda dahi gelmiştir: Kurtga bühik bilmes yerim tar ter: Kocakarı oyun bilmez yerim dar der (III, 259).

Büdhüşmek: oyunda ve raksta yarışmak (II, 93).

Büdhütmek: oynatmak (II, 302).

Şans Oyunları:

Eserde şans oyunları ve türleri birebir yer almamakla birlikte aşağıdaki kelime izahlarından bu oyun kültürünün var olduğu anlaşılmaktadır.

Evleşmek: Evini ortaya koyup kumar oynamak (I, 240, 241).

Utmak: oyunda yutmak, oyunda ütmek (I,170, 200; II, 103).

Utuşmak: oyunda yutuşmak (I, 180).

Ol yarmak utsuktı: O oyunda para yutuldu (I, 242).

Ol mening birle oynadı kökürçünleşü: O benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı (II, 226).

Yukarıdaki oyunların yanı sıra aşağıda yer alan kelimelerin de oyun kültürünü yansıtmaları sebebiyle çalışmamızda yer alması gerektiği kanaatindeyiz.

Oxşagu: “Oyuncak”. Kadınlara da denir (I, 138).

Oynagu: “Oynayacak yer” (I, 121).

Kudhurçuk: Kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla (I, 501).

Ol mening birle topık ılışdı: O, benimle top asmakta yarıştı (Hangimiz topu daha iyi asacağız diye yarıştı) (I, 190).

Olar birbirge topık yumuşdı: Onlar, birbirine top yuvarlaştı (III, 74).

SONUÇ

Sonuç olarak döneminin söz varlığı ve kültürüne ulaşmada önemli bir kaynak olan *Divânu Lugâti't-Türk*'teki kelime ve açıklamalar vasıtasıyla, günümüzdeki spor ve oyun kültürünün eserin yazıldığı dönem olan 11. yüzyıl spor ve oyun kültürüyle birebir örtüştüğü, birtakım değişim ve dönüşümler geçirmiş olsa dahi özünün aynen korunarak devam ettirildiği görülmektedir. Bu zengin ve köklü mirasın korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve dünyaya tanıtılması hususunda, geleneksel spor ve oyunlarımızın turistik ve rekreatif faaliyetlerle desteklenmesi ve teşvik edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, eser içerisinde tasnif ettiğimiz çeşitli spor ve oyunlar, belirli bir yöntem ve teknik çerçevesinde ele alınıp kültür aktarımında bir araç mahiyetinde olan turizm işletmelerinde, rekreasyon ve animasyon etkinlikleri kapsamında sunulabilir. Bu vesileyle, ziyaret edilen ülkenin kültürel dokusunun konuklara sunumu ve farklı bir kültürün etkinliklerini uygulama ve tecrübe fırsatı gibi hususlar hem konuk memnuniyeti artıracak hem de kültürümüze ait unsurların aktarımını kolaylaştıracaktır. Ayrıca günümüz şartlarına uyarlanarak yeniden disipline edilmiş bu spor ve oyunlar ülkemizde canlılığını koruyacak, unutulmaya yüz tutmuş olanlar ise halk muhayyilesinde güncellenecektir. Bu bilinçle ön çalışmasını yaptığımız; ancak bir bildirinin sınırlarını aşacağını düşünerek yer veremediğimiz geleneksel spor ve oyun türlerine ait terim ve kuralların ilgili federasyon ve başkanlıklara, turizm eğitimi veren üniversitelerin ilgili bölümlerine ulaştırılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akın, Y. (2004). *Güzbüz ve Yavuz Evlatlar Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atalay, B. (1998). *Kaşgarlı Mahmud, Divânu Lugâti't Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Caferoğlu, A. (1964). *Türk Dil Tarihi II*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Fişek, K. (1980). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla ilişkileri Açısından Spor Yönetimi*. Ankara: S. B. F. Yayınları.
- Fişek, K. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. Ankara: Gerçek Matbaası.
- Güven, Ö. (1992). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Karahüseyinoğlu, M.F. (2007). *Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları (Basılmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: M.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Korkmaz, Z. (1995). *Kaşgarlı Mahmud ve Divânu Lugâti't- Türk, Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yay: 629.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: TDK Yay, C.1.
- Kunter, H.B. (1938). *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Cumhuriyet Matbaası.

- Sökmen M. T. (1987), Eski Türk Toplumlarında Beden Eğitimi-Spor ve Geleneksel Türk Sporları. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, M. (1996), Türklerde Geleneksel Atlı Sporların Yapılışı, Kaynağı ve Bilinmeyen Yeni Boyutları (*Basılmamış Doktora Tezi*). İstanbul: M. Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, D. (2002), *Çağlar Boyu Türkler'de Spor*. Ankara: TeleBasım Yayıncılık.